

PIRMOJI LIETUVOS DIDŽIOJOJE
KUNIGAİKŠTIJOJE LIETUVIŠKAI
SPAUSDINTA (KATALIKIŠKA) KNYGA:
HIPOTETINIS 1585 METŲ AR
MIKALOJAUS DAUKŠOS 1595 METŲ
KATEKIZMAS?* © *Sergejus Temčinas*

* Straipsnis parengtas vykdant mokslo tyrimų projektą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai“. Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. VAT-19/2010. Nuoširdžiai dėkoju Grasildai Blažienei ir Markui Roduneriui, patikrinusiems mano atliktą vokiškų citatų vertimą.

Mintis, kad apie 1585 m., dar prieš Mikalojaus Daukšos iš lenkiškos versijos į lietuvių kalbą versto Jokūbo Ledesmos katekizmo išleidimą (Vilnius, 1595), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (toliau – LDK) sostinėje buvo išspausdintas iki mūsų dienų neišlikęs Petro Kanizijaus katekizmo (ir dar kažkokios katalikiškos maldaknygės) lietuviškas vertimas, remiasi dviejų pagrindinių ir dažniausiai pasitelkiamų – užsienio (1589 m.) ir vietinio (1605 m.) – pirminių šaltinių interpretacija. Šiame straipsnyje pamėginsiu patikrinti, ar ši hipotezė būtina aiškinant abiejų šaltinių teikiamą informaciją.

1589 M. PRŪSIJOJE VOKIŠKAI RAŠYTAS ŠALTINIS

Šį rankraštinių šaltinį 1936 m. trumpai pacitavo J. Gerulis ir 1941 m. paskelbė V. Falkenhahnas: 1589 m. spalio 14 d. Prūsijos kunigaikštystės valdžios tarėjai rekomendavo šalies regentui markgrafui Jurgiui Frydrichui išleisti Jono Bretkūno parengtą lietuvišką postilę (kuri bus išleista 1591 m., t. y. dvejis metais vėliau), kad ji taptų atsvara popiežininkams, „welche vnlangst des Canisij Cathechismum in Littauscher sprach in Druck ausgehen lassen, vnd Der Ort bereidt hin vnd wieder vnder die leutte gestocket, auch vnZweiflich Ihren giefft vnd menschentandt durch andere bucher mehr in solcher sprach fort Zubreiten, vnd das arme vndeutsche vnd meistes theiles von Gott vnd seinem wortt vnwissendes Volcklein Zu inficiren vnd in mehrere abgötterey Zufueren nicht feyern“ (kad jie nedžiūgautų, neseniai Kanizijaus katekizmą lietuvių kalba spausdinti liepę ir jau įvairiose šios šalies vietovėse tarp liaudies išplatinę, ir neabejotinai dar kitomis knygomis šia kalba savo nuodus ir žmonių mulkinimą skleisiantys ir vargšę nevokišką ir daugiausia Dievo ir Jo žodžio nepažįstančią tautelę užkrėsiantys ir į didesnę stabmeldystę patrauksiantys)¹.

¹ Gerullis G. Zu Johannes Bretke // *Studi Baltici*, vol. 5 (1935–1936). Roma, 1936, p. 52, note 2; Falkenhahn V. *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer: Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreußen*. Königsberg (Pr)–Berlin, 1941 (Schriften der

Dėl stambeldystės paminėjimo šiame kontekste plg. Motiejaus Valančiaus duomenis, kad dėl krikščionių (katalikų ir protestantų) tarpusavio ginčų kai kurie žemaičiai grįždavo į pagonybę: „Kad atkielawusis skielbiej nauje tikieima, iwajriosi wietosi pradieje kitejp mokiti žmones ne kajp lig sziolej buwa mokomis; užwis tos srijes wargdienej, drąsnej pradieje biłoti, jog krixszczionis ir patis nežina kajp rejik tiketi, todieł wieni tejp kiti kitejp moka. Kajpogi ne kataliku ne luteriu bekłausidamis, sugriža i seną tiewu sawa stambeldiszką arba pagoniszką tikieimą.“²

1590 m. birželio 1 d. šį argumentą tam pačiam adresatui pakartojo Ragainės lietuvių protestantų kunigų konferencija, sušaukta Bretkūno postilės peržiūrėti: „<...> [der Teufel] nun ettlicher seinen Jesuwiderischen Sewen Litauische Rüessel formirt, das sie auch in disem Litauischen Sprengel dem Herrn Christo seinen Weinberg Zerwülen vnnd verderbenn sollen, Wie sie denn albereit allerlei gifftige Bucher in diser sprach[en] ausgesprengt, da hergegenn auff vnnser seiten grosser mangel, vnnd fast nichts von reinen nützlich[en] lehrbüchern Zufind[en]...“ ([velnias] <...> dabar kai kurių savo jėzuitiškų [pažodžiui: Jėzui priešiškę – S. T.] kiaulių lietuviškas knysles rikiuoja, kad jos ir šioje lietuviškoje vyskupijoje išknistų ir sudarkytų Kristaus vynuogyną, nes jau visokias nuodingas knygas šia kalba paskleidusios, kai mūsiškų labai trūksta ir beveik visai nėra reikalingiausių mokymo knygų...)³.

V. Biržiška, sužinojęs apie lietuvišką Kanizijaus katekizmą iš pirminės (1936 m.) J. Gerulio publikacijos, jau kitais metais buvo linkęs priskirti šį vertimą Mikalojui Daukšai⁴, bet vėliau persigalvojo⁵. Jis iškėlė mintį, kad šis leidinys galėjo būti išspausdintas Vilniuje 1585 m.⁶, kartu su to paties veikalo vertimais į latvių ir rusėnų kalbas (yra išlikusių pastarųjų dviejų leidinių egzempliorių)⁷. Beje,

Albertus-Universität, herausgegeben vom Ostpreußischen Hochschulkreis, Geisteswissenschaftliche Reihe, Bd. 31), s. 98–100 (cituojamas p. 99).

² *Wolonczewskis M.* Žemajtiu wiskupiste, d. 1. Wilnuij, 1848, p. 101.

³ *Falkenbahn V.*, op. cit., p. 104.

⁴ *Biržiška V.* Daukša // Lietuviškoji enciklopedija, t. 6. Kaunas, 1937, p. 159–164.

⁵ *Biržiška V.* Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos, t. 1: XVI–XVII amžiai, antras fotografuotas leidimas. Vilnius, 1990, p. 127–129.

⁶ *Biržiška V.* Senųjų lietuviškų knygų istorija: Pirmas dalis (1953) // *Biržiška V.* Knygotyros darbai. Vilnius, 1998, p. 143–146.

⁷ Žr. šių dviejų vertimų publikacijas: *Вольтер Э. А.* К истории первопечатных книг: Латышский катехизис 1585 года. Петроград, 1915 (= Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, т. 94, № 2, Петроград, 1916, с. 1–47 второй пагинации); *Günther A.* (ed.). Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken, Bd. 1. Heidelberg, 1929, S. 243–311 (Catechismus Catholicorum... Vilne Pille, 1585); *Карский Е. Ф.* Два памятника старого западнорусского наречия: лютеранский катехизис 1562 года и католический катехизис 1585 года // Журнал Министерства народного просвещения, 1893, № 8, с. 406–430; *Fałowski A.* Język ruskiego przekładu Katekizmu jezuickiego z 1585 roku. Kraków, 2003 (Studia Ruthenica Cracoviensia, 2).

lygia greta buvo rengiamas ir estiškas vertimas (yra žinių apie vertėją, leidybos sąmatą, tiražą)⁸, bet neaišku, ar jis tikrai buvo tuo pat metu Vilniuje išspausdintas (realių šio leidinio pėdsakų nerasta). O apie analogišką lietuvišką vertimą jokių žinių nėra. Visišką lietuviško leidinio išnykimą V. Biržiška aiškino tuo, „kad, galimas daiktas, jis visas buvo pasiūstas į Mažąją Lietuvą ten atsverti protestantiškų lietuviškų knygų įtakai dar tikybiškai svyruojančioje liaudyje ir ten vietos protestantų kunigų buvo išgautas ir sunaikintas“, pripažindamas, kad „<k>ol šie visi klausimai nėra paaiškėję, tenka laikyti lietuviškos katalikų literatūros pradininku kunigą *Mikalojų Daukšą*“⁹.

Z. Ivinskis susiejo V. Biržiškos suponuotą Kanizijaus katekizmo 1585 m. lietuvišką leidimą su popiežiaus legato Antonijaus Posevino veikla, nes pastarasis tuo metu rūpinosi šio kūrinio vertimu į kelias Rytų Pabaltijo regiono kalbas (nors konkrečiai lietuvių kalbos tas ir neminėjo)¹⁰. Tačiau Z. Ivinskis sukritikavo V. Biržiškos teiginį apie šio leidinio išsiuntimą į Prūsiją: „Jeigu tai turėjo tačiau daryti jėzuitai, tai jų santykiai su Maž. Lietuva (Tilžės misija) ir Karaliaučiumi, kur buvo sakomi ir lietuviški pamokslai, užsimezgė daug vėliau. Apie 1585 m. jėzuitai pačioje Lietuvoje (sostinėje) turėjo darbo per akis, ir siaurino savo misijas net Žemaičiuose, tuo būdu priversdami Giedraitį kreiptis pagalbos į patį jėzuitų generolą (1587). Apie 1585 m. išleistas Kanizijaus vertimas buvo iš viso Didž. Lietuvoje pirmoji lietuviška knyga, pirmasis katekizmas liaudies kalba, taip reikalingas lietuviškai pramokusiems jėzuitams ir kunigams. Tad būtų buvęs nesuprantamas visų siuntos egzempliorių gabenimas į Maž. Lietuvą. <...> Kaip prof. Biržiška pastebi, ano meto knygų tiražai buvo tokie nedideli! <...> O Kanizijaus galėjo per pusketvirto šimtmečio visi egzemplioriai dingti, jeigu jo ir nė vienas egz. nebūtų patekęs į Maž. Lietuvą.“¹¹

Nepaisant nuomonių dėl 1585 m. lietuviško leidinio dingimo priežasties skirtumo, abu mokslininkai sutarė, kad pirmąją LDK lietuviškai spausdinta knyga reikia laikyti nebe 1595 m. Vilniuje išleistą Daukšos katekizmą, o dešimtmečiu ankstesnę (dingusį) analogiško turinio leidinį (tuomet Daukšos katekizmas – tai ne apskritai seniausias, o seniausias išlikęs Lietuvos leidinys lietuvių kalba)¹². Netrukus

⁸ *Salo V. Der Catechismus Catholicorum von 1585 // Küng E., Tamman H., eds. Festschrift für Vello Helk zum 75. Geburtstag: Beiträge zur Verwaltungs-, Kirchen- und Bildungsgeschichte des Ostseeraumes. Tartu, 1998, S. 23–30.*

⁹ *Biržiška V. Senujų lietuviškų knygų istorija: Pirmą dalis (1953), p. 146.*

¹⁰ *Ivinskis Z. Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Bücher // Commentationes Balticae: Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstituts, Bd. 1. Bonn, 1953, p. 55–57.*

¹¹ *Ivinskis Z. Senosios lietuviškos knygos // Aidai. 1954, № 4, p. 183–184.*

¹² *Ivinskis Z. Pirmosios lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje“ // Ivinskis Z. Rinktinai raštai, t. 4: Krikščionybė Lietuvoje. Roma, 1987, p. 420; Biržiška V. Senujų lietuviškų knygų istorija: Antra*

ši išvada pateko į apibendrinamuosius veikalus¹³. Vėliau besiremdamas ta pačia medžiaga ją patvirtino J. Lebedys¹⁴, o vėlesni autoriai papildomai paaiškino visišką 1585 m. lietuviško katekizmo išnykimą: „<i>šleistas kelių šimtų egzempliorių tiražu, vartojamas ir bažnyčioje, ir mokykloje, ir namuose kaip vienintelė skaitymo knyga, šis nedidelis leidinėlis negalėjo ilgai tvirti“¹⁵, o išėjus naujesniems leidiniams ankstesni susidėvėję dažnai nebūdavo saugomi – juos sunaudodavo brangėms knygoms atnaujinti bei įrišti¹⁶. Dabartiniams tyrėjams „<p>...> Kanizijaus katekizmo vertimas į lietuvių kalbą ir jo išleidimas XVI a. 9-tame dešimtmetyje atrodo labai įtikinamas“, nors tokia knyga galėjo pasirodyti nebūtinai Vilniuje, o Braneve, Prahoje, Romoje ar Krokuvoje¹⁷. Tokiu atveju „<p>ačioje Lietuvoje pirmoji knyga lietuvių kalba iš tikrųjų galėjo būti Daukšos katekizmas“¹⁸.

Ši hipotezė pasirodė tokia įtikinanti, kad apie 1585 m. Vilniuje lietuviškai leistas Petro Kanizijaus katekizmas buvo įtrauktas į knygų lietuvių kalba sąrašą¹⁹. Neturėdami konkrečių duomenų, tyrėjai spėjo, kad vertimą galėjo atlikti Mikalojus Daukša, Medininkų (Žemaitijos) vyskupas Merkelis Giedraitis, Jurgis Zablockis, Mikalojus Pacas ar visai mums nežinomas vertėjas²⁰, o leidinys greičiausiai buvo skirtas Vilniaus vyskupijai²¹.

1585 m. lietuviškai spausdinto Kanizijaus katekizmo jokių pėdsakų nerasta, šio leidinio sąsaja su Antonijaus Posevino veikla nepasitvirtino. 1957 m. savo

dalis (1957) // *Biržiška V.* Knygotyros darbai. Vilnius, 1998, p. 286; *idem.* Aleksandrynas, t. 1, p. 127–129.

¹³ *Korsakas K.*, ed. Lietuvių literatūros istorija, t. 1: Feodalizmo epocha. Vilnius, 1957, p. 139 (ir nuoroda).

¹⁴ *Lebedys J.* Mikalojus Daukša. Vilnius, 1963, p. 183–186, 358; *idem.* Senoji lietuvių literatūra. Vilnius, 1977, p. 59. Dar plg.: *Naujokaitis P.* Lietuvių literatūros istorija, t. 1: Nuo Mažvydo iki Maironio. Chicago, 1973, p. 48; *Petrauskienė I.* Vilniaus akademijos spaustuvė (1575–1773). Vilnius, 1976, p. 120; *Jonikas P.* Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje: Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai. Chicago, 1987, p. 91–92; *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorija, t. 3: Senųjų raštų kalba. Vilnius, 1988, p. 165; *Buračas A., Užtupas V.* Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII amžiaus faksimilės. Vilnius, 2004, p. 22; *Jovaišas A.* Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas. Vilnius, 2009, p. 188–189; *idem.* Mikalojus Daukša ir jo laikai: skiriama Mikalojaus Daukšos „Postilės“ 400 metų jubiliejui. Kaunas, 2000, p. 155–156; *Ulčėnaitė E., Jovaišas A.* Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius. Vilnius, 2003, p. 202.

¹⁵ *Vladimirovas L.* Knygos istorija. Vilnius, 1979, p. 437.

¹⁶ *Rabikauskas P.* Šv. Petro Kanizijaus reikšmė Lietuvai // *Rabikauskas P.* Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai. Vilnius, 2002, p. 418; *Narbutas S.* JHS: Vilniaus jėzuitų akademija ir Lietuvos Latinitas // *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 29. Vilnius, 2010, p. 68.

¹⁷ *Narbutas S.*, op. cit., p. 68–70.

¹⁸ *Rabikauskas P.*, op. cit., p. 420.

¹⁹ *Ulpas A.*, ed. Knygos lietuvių kalba, t. 1: 1547–1861. Vilnius, 1969 (Lietuvos TSR bibliografija, serija A), p. 171, Nr. 464; *Lukošiūnas A.*, ed. Knygos lietuvių kalba, t. 1: 1547–1861. Papildymai. Vilnius, 1990 (Lietuvos bibliografija, serija A), p. 33, Nr. 464.

²⁰ *Biržiška V.* Senųjų lietuviškų knygų istorija: Pirmas dalis (1953), p. 145–146.

²¹ *Biržiška V.* Senųjų lietuviškų knygų istorija: Antra dalis (1957), p. 286.

laiške K. Jablonskiui tai konstatavo Romos archyvuose dirbęs Z. Ivinskis: „Apie Vilniaus spaustuvės veikimą XVI a. gale radau naujos medžiagos (pas jėzuitus). Bet toji medžiaga jokios lietuviškos knygos problemos neišsprendžia. Visur ieškojau čia pėdsakų apie Kanizijaus lietuvių katekizmą. Deja, nieko nauja!“²² Vėliau neigiamą rezultatą patvirtino P. Rabikauskas: „<...> tų metų Possevino korespondencijoje, kurią tuo tikslu specialiai peržiūrėjau, apie lietuvišką katekizmą neužtikau nė žodžio. Žinoma, galėjo būti, kad kas kitas rūpinosi lietuviškojo katekizmo išleidimu, bet visgi atrodo, kad Possevinas, pats būdamas jėzuitas ir tais metais ilgą laiką pabuvojęs Vilniuje, nebūtų galėjęs apie tai ničnieko nežinoti. Taigi šis šaltinis nė kiek nepadaeda išspręsti pirmosios lietuviškos knygos problemos Didžiojoje Lietuvoje, tik sukelia daug daugiau abejonių apie to lietuviško katekizmo 1585 m. buvimą.“²³

Iš tiesų hipotezė apie tokį lietuvišką leidinį nėra būtina, nes Prūsijos valdžios tarėjų 1589 m. rašytą dokumentą galima paaiškinti ir kitaip: jame minimas iki mūsų dienų išlikęs Vilniuje 1585 m. išleistas Kanizijaus katekizmo latviškas vertimas.

Šią galimybę atmetė V. Biržiška: „Ir čia anie tarėjai negalėjo jos supainioti su 1585 m. latviškuoju Canizijaus katekizmo vertimu tiek dėl to, kad jų daugumas, kaip ir visi ragainiškės konferencijos dalyviai, labai gerai mokėjo lietuviškai ir pūikiai ją skyrė nuo latviams artimos Kuršių nerijos kuršių kalbos; tiek ir dėl to, kad prieš aną latviškąjį katalikišką katekizmą savo laiku tas pats Karaliaučius jau buvo reagavęs, išspausdindamas 1586 m. latvišką Liuterio enchiridiono vertimą.“²⁴

Bet iš dokumento teksto neatrado, kad Prūsijos tarėjai ar Ragainės konferencijos dalyviai patys būtų matę ar skaitę Kanizijaus katekizmo lietuvišką leidimą, apie jį kalbama labai abstrakčiai: popiežininkai neseniai liepė jį spausdinti, ir tas jau šen bei ten šalyje paskleistas. Taigi šiuo atveju ekspertizė galėjo būti atlikta baltų kalbų nemokančio asmens, kuris visą dokumente pranešamą informaciją galėjo sužinoti iš leidinio antraštinio lapo (*CATECHISMVS Catholicorum: Iscige pammacischen, no them Papreksche Galwe gabblems Christites macibes. Prexskan them nemacigiems vnd iounems bernems. Cour Kungam Petrum Canisium, thaes Schwetes rakstes Doctor. Ehsprestcz[!] Vilne Pille, Littourre[!] Semmen, pi Danielem Lanciensem expan[!] tho gadde 1585*)²⁵.

Net elementaraus lotyniško raštingumo būtų užtekę nustatyti, kad tai neseniai leistas katalikiškas Petro Kanizijaus katekizmas (*CATECHISMVS Catholicorum... Petrum Canisium... 1585*), kurį buvo parengę jėzuitai (plg. emblemą IHS, dukart at-

²² *Cicėnienė R.*, ed. K. Jablonskio ir Z. Ivinskio susirašinėjimas // *Rimša E.*, ed. Konstantinas Jablonskis ir istorija. Vilnius, 2005, p. 316.

²³ *Rabikauskas P.* Iš Vilniaus universiteto istorijos: A. Possevinas ir Vilniaus universitetas // *Rabikauskas P.* Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai, p. 196.

²⁴ *Biržiška V.* Senujų lietuviškų knygų istorija: Pirmas dalis (1953), p. 144.

²⁵ *Šiško S.*, ed. Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: Kopkatalogs. Rīga, 1999, l. 39 (Nr. 2).

spaus tą leidinyje: antraštinio lapo atvartoje ir paskutiniame knygos puslapyje)²⁶, o šio leidinio kalba („in Littauscher sprach“) galėjo būti deduktyviai išvesta iš spausdinimo vietos (*Vilne*) ir / ar po jos nurodyto Lietuvos vardo (*Littourre*, riktas vietoj **Littouwe*)²⁷.

Šis latviškas leidinys galėjo būti pavadintas lietuvišku net tuo atveju, jei Prūsijos tarėjai ar Ragainės konferencijos dalyviai patys būtų jį matę. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kokią funkciją turėjo atlikti lietuviško spausdinto katekizmo paminėjimas 1589–1590 m. rašytuose dokumentuose. Šie turėjo įrodyti Prūsijos valdžiai lietuviškos Bretkūno postilės spausdinimo reikalingumą, ir kad argumentas paveiktų, lietuvišku galėjo būti sąmoningai pavadintas ir latviškas leidinys. Juk tokiame kontekste pasisakymas „protestantams reikalingas lietuviškas leidinys, nes katalikai išleido latvišką“ nebūtų paveikus.

Bet kuriuo atveju svarbu, kad Ragainės lietuvių protestantų kunigų konferencijos dalyviai, būdami didesni lietuviškų reikalų ekspertai už Prūsijos tarėjus, ne patikslina, kaip galima būtų tikėtis, pirmųjų anksčiau pateiktą informaciją apie Kanizijaus katekizmo lietuvišką leidimą, bet atvirkščiai – rašo apie lietuviškas katalikiškas knygas gerokai abstrakčiau, neminėdami konkrečių pavadinimų.

Taigi kad ir kas būtų ekspertavęs lietuvišku pavadintą Prūsijoje prieš 1589 m. platinimą Kanizijaus katekizmo leidinį, jį galima tapatinti su 1585 m. Vilniuje išspausdinta latviška versija. Konkrečios žinios apie ją neprieštarauja šiai išvadai: leidinys išleistas neįprastai dideliu – 1 002 egzempliorių – tiražu (o tai reiškia, kad jis buvo skirtas ir valstiečiams) ir tikriausiai turėjo būti platintas visų pirma Abiejų Tautų Respublikai atitekusiose Livonijos žemėse (Vidžemėje ir galbūt Latgaloje). Didesnė tiražo dalis – 600 egzempliorių – buvo išsiųsta į Rygą, dar 60 knygų skirta Cėsio ir Kuoknesės reikmėms²⁸. Šiek tiek šio leidinio egzempliorių galėjo patekti į Prūsijos teritoriją.

1605 METAIS VILNIUJE LIETUVIŠKAI SPAUSDINTAS ŠALTINIS

Šis šaltinis – tai 1605 m. Vilniuje išleisto Jokūbo Ledesmos katekizmo anoniminio lietuviško vertimo²⁹ pratarmė: „Atėjo ausiump mano ne vieno žodžiai, kurie neiš-

²⁶ Žr. reprodukcijas: *Вольмер Э. А.*, указ. соч., с. 47; *Günther A.*, ed. Altlettische Sprachdenkmäler..., S. 244, 212; pļg.: *Petrauskienė I.*, op. cit., p. 149.

²⁷ Visi trys riktai (*Ehsprestcz* = **Ehspeestcz*, *Littourre* = **Littouwe*, *expan* = **exkan*) seniai nustatyti, žr.: *Collijn I.* Miscellanea // Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, Årgång 8. Upsala, 1921, P. 39–40 (su antraštinio teksto atvaizdu).

²⁸ Žr. *Šiško S.*, ed., op. cit., p. 39 (Nr. 2).

²⁹ Šis vertimas perleistas: *Bystron J.* Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim z wydania wileńskiego z r. 1605. Kraków, 1890; *Sittig E.* Der polnische Katechismus des Ledesma und die litauischen Katechismen des Dausza und des Anonymus von Jahre 1605. Göttingen, 1929.

maną sakos Katekizmo, perguldyto nuog Jo Mylistos kunigo Mikalojaus Daukšos, Kanauninko Bažnyčios Žemaičių, jog esąs anas perguldęs jį žemaitiškai, ir geidė anys nuog manęs, idant lietuviškai būtų perguldytas. Tai žinau gerai, jog Jo Mylista, ir Lietuvai, ir Žemaičiams norėdamas gerai padaryt, abeja tąjį Katekizmą perguldė ir todrin abejos giminės žodžius paguldė. Vienok idant Lietuva tuo geriaus ir labiaus savo prigimtąjį lietuvišką liežuvį ir pažintų ir permanytų, ir žodžiai anie, kuriuos bylo: „Neturime Katekizmo lietuviško“, nustotų, tą Ledesmos Katekizmą iš naujo perguldžiau, kuris jau pirma to buvo perguldytas ir nežinau, kaip nugaišintas. Tikiu tam, jog tuo perguldymu tūliems įteigsiu, kad tikriaus, kaip mi regis, neig pirmas yra perguldytas. Jei vėl kuris išgi lietivininkų to perguldymo nemėgs, labai didžiai nuog jo geidžiu, idant geriaus ir tikriaus jį perguldytų. Mes pramyne, kaip primaną, kitiems taką, jau yra didi metas prieg tam takui jiemus kelią viešą praskint ir gražiai nudaryt. Būk sveikas ir užu mane Dievą melsk.“³⁰

Šios pratarmės teikiama žinia apie Ledesmos katekizmo anksčiau atliktą, bet vėliau „nugaišintą“ vertimą sukėlė diskusijų. Prieštaraudamas ankstesnei nuomonei, kad čia kalbama apie Daukšos verstą ir 1595 m. išleistą Ledesmos katekizmą, kurio 1605 m. jau nebebuvo galima rasti, V. Biržiška teigė, kad Daukšos katekizmas negalėjo būti pavadintas dingusiu – jį neabejotinai skaitė tie, kurie skundėsi negalį jo suprasti, juo naudojosi ir pats anoniminis vertėjas, berengdamas naują vertimą, tad pradangintas buvo ne Daukšos, o dar ankstesnis, tikrai dingęs 1585 m. lietuviškas katekizmas, kurio 1605 m. anonimas nebuvo matęs ir dėl to galėjo palaikyti jį Ledesmos, o ne Kanizijaus katekizmo vertimu³¹.

Sutikdamas, kad išleistas Daukšos katekizmas negalėjo būti pavadintas dingusiu, Z. Ivinskis pasiūlė sieti žinią apie „nugaišintą“ vertimą ne su 1585 m. lietuviškai leistu Kanizijaus katekizmu, kaip siūlė V. Biržiška³², o su Ledesmos katekizmo anoniminiu lietuvišku vertimu, kurį 1595 m. Vilniaus vyskupijos administratorius norėjo duoti spausdinti Vilniaus jėzuitams, kaip tie pranešė savo generolui į Romą³³. Taigi, Z. Ivinskio nuomone, 1595 m. buvo parengti du skirtingi Ledesmos katekizmo lietuviški vertimai – Medininkų (Žemaičių) vyskupijai buvo skirtas ir tais pačiais metais Vilniuje išleistas Daukšos vertimas, o Vilniaus vyskupijai buvo parengtas kitas vertimas, vėliau kažkaip dingęs ir todėl neišspausdintas. Vėlesni tyrėjai pritarė šiai išvadai³⁴.

³⁰ *Koženiauskienė R.* XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos. Vilnius, 1990, p. 206–211 (cituojamas p. 211).

³¹ *Biržiška V.* Senujų lietuviškų knygų istorija: Pirmas dalis (1953), p. 144–145.

³² Žr. jo nuomonės kritiką: *Ivinskis Z.* Senosios lietuviškos knygos, p. 183–184.

³³ *Ivinskis Z.* Pirmosios lietuviškos knygos..., p. 428–431.

³⁴ *Lebedys J.* Mikalojus Daukša, p. 201–203; *idem.* Senoji lietuvių literatūra, p. 59, 79; *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 439–440; *Jovaišas A.* Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas, p. 189–190; *idem, Mikalojus Daukša ir jo laikai*, p. 157–158; Ulčinaitė E., Jovaišas A., op. cit., p. 203.

Tačiau Z. Ivinskio cituojami šaltiniai leidžia išspręsti šį klausimą daug paprasčiau. 1595 m. balandžio 18 d. Vilniaus jėzuitas Adomas Brokas rašė į Romą: „Didžiai gerbiamas ponas Vilniaus vyskupystės administratorius norėjo mums duoti išspausdinti lietuvišką katekizmą vyskupystės lėšomis ir didžiai gerbiamas ponas Žemaitijos vyskupas lietuvišką postilę panašiai savo lėšomis išspausdinti, abu pasakui norėjo visus egzempliorius patys pasiimti ir veltui kitiems dalinti, arba atiduoti knyginkams išparduoti bei išplatinti.“³⁵

Nėra jokių objektyvių kliūčių abu minimus vertimus priskirti Daukšai, kuris, kaip manoma, atsidėjo literatūriniam darbui nuo 1592 m.³⁶ Tokiu atveju 1595 m. abu jo vertimai jau buvo parengti, o Medininkų vyskupas Merkelis Giedraitis (pareigas ėjo 1574–1608 m.) ir Vilniaus vyskupijos administratorius Benediktas Vaina (1591–1600 m. Vilniaus vyskupija savo vyskupo neturėjo) buvo susitarę lygiagrečiai juos išspausdinti savo lėšomis ir pasiimti tiražą: pirmas turėjo išleisti Daukšos versta Jokūbo Vujeko postilę, o antras – Daukšos versta Jokūbo Ledesmos katekizmą. Jėzuitų spausdintas knygas drausta pardavinėti, todėl savo lėšomis knygas jėzuitų spaustuvėje išleidę mecenatai privalėjo pasiimti tiražą ir visą jį nemokamai išdalyti³⁷. Sunku įsivaizduoti, kad įgyvendinus šį planą postilė būtų platinama tik Medininkų, o katekizmas – tik Vilniaus vyskupijoje: jos turėjo pasidalyti abiejų leidinių tiražą, kurio turėjo užtekti abiem vyskupijoms³⁸. Spėjama, kad Daukšos postilės „vargu buvo išleista daugiau kaip 500 egzempliorių“ (toks buvo vidutinis Lenkijoje spausdintų leidinių tiražas)³⁹. Net jei šis skaičius kiek užkeltas (nacionaline kalba leidžiamų knygų rinka Lenkijoje tikriausiai buvusi didesnė nei Lietuvoje), jis vis tiek turėjo patenkinti abiejų LDK vyskupijų poreikius – tuo labiau kad

³⁵ Šio laiško lietuviškas vertimas: *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai: XVI–XIX a. Vilnius, 1992, p. 265–267 (cituojamas p. 266); plg.: *Ivinskis Z.* Pirmosios lietuviškos knygos..., p. 428; laiško lotyniškas originalas: *Ivinskis Z.* Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius..., S. 63–65; *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai..., p. 68–69 (Nr. 49).

³⁶ *Lebedys J.* Mikalojus Daukša, p. 130. Šią nuomonę patvirtina tai, kad Vujeko postilę Daukša vertė iš antrojo (1582 m.) leidimo, o vėliau galutinai suredagavo pagal trečiąjį (1590 m.) leidimą, žr.: *Palionis J.* 1599 metų Postilė ir jos leidimai // *Palionis J.*, ed. Mikalojaus Daukšos 1599 metų „Postilė“ ir jos šaltiniai. Vilnius, 2000, p. 17–18.

³⁷ Plačiau žr. skelbtus dokumentų tekstus: *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai..., p. 266, 268, 270.

³⁸ Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų veiksmai būdavo tarpusavyje derinami ir anksčiau, kaip rodo 1575 m. Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičius pasisakymas apie Merkelį Giedraitį: „Aš pats pastoraciniame darbe Lietuvoje neturiu jokio kito bičiulio, išskyrus Žemaičių vyskupą, su kuriuo galėčiau pasitarti ar mintimis pasikeisti. Dėl to man ir bet kuriam kitam Vilniaus vyskupui labai svarbu, kad į Žemaičių vyskupo sostą patektų toks asmuo, kuris tam sostui tarsi iš kito laivo ištiesę pagalbos ranką ir svarių savo sprendimu ištikimai paremtų Senate“, žr. *Ivinskis Z.* Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje // *Ivinskis Z.* Rinktinai raštai, t. 4, p. 355–356.

³⁹ *Lebedys J.* Mikalojus Daukša, p. 237; plg. *Ulpas A.*, ed. Knygos lietuvių kalba, t. 1, p. 85.

knyga greičiausiai spausdinta dviem ar net keliais tiražais⁴⁰. Tiesa, spėjama, kad Daukšos katekizmas leistas mažu tiražu⁴¹. Šis spėjimas remiasi tuo, kad leidinys nebuvo žinomas XVII–XIX a. Daukšos biografams ir kultūros veikėjams (A. Vi-jūkui-Kojalavičiui, K. Neseckiui, S. Daukantui, M. Valančiui)⁴² ir iki mūsų dienų išlikęs prasčiau, nei jo postilė⁴³. Toks kriterijus nėra visiškai patikimas, nes katekizmas (kitaip nei postilė) priklauso mokomajai literatūrai, kuria naudojosi tiek mokytojai, tiek mokiniai, o plati auditorija ir aktyvus leidinio naudojimas mažina išlikamumą. Tad Daukšos postilė gali būti išlikusi geriau už Daukšos katekizmą nebūtinai dėl jos didesnio tiražo.

Dviejų vyskupijų tarpusavio susitarimą dėl abiejų Daukšos atliktų vertimų leidi-mo galėjo inicijuoti tik Medininkų vyskupas, nes būtent jo vyskupijos kanauninkas, Merkelio Giedraičio remiamas, rengė abu vertimus, kuriais buvo susitarta dalytis su Vilniaus vyskupija. Šiai pasiūlyta leisti pigesnę leidinį – mažesnės apimties, bet labai reikšmingą ir reikalingą katekizmą, o Žemaičių vyskupija ėmėsi leisti daug brangesnį leidinį – didelės apimties postilė. Taigi Medininkų vyskupas padarė pa-slaugą Vilniaus vyskupijos administratoriui, leidęs jam spausdinti savo pavaldinio parengtą vertimą. Pats Daukša tikriausiai iš anksto žinojo apie šį planą, nes, kaip Prano Skardžiaus buvo parodyta, versdamas abu tekstus plačiai vartojo leksinius sinonimus, kad jo vertimas būtų suprantamas skirtingų tarmių atstovams⁴⁴.

Pradinį planą pavyko įgyvendinti tik iš dalies: Daukšos parengtas katekizmas buvo tais pačiais metais paskelbtas, bet Medininkų vyskupui tuomet postilei iš-spausdinti pritrūko lėšų. Apie tai 1595 m. gegužės 20 d. Brokas pranešė į Romą: „Žemaičių vyskupas už savo lietuvišką postilė, kurią prieš šios kolegijos vizitavimą jam pažadėjome gavėnioje išspausdinti, atsiuntė 500 auks. šio spausdinimo išlaidų daliai padengti. Gerbiamajam tėvui provincijolui liepiant, buvo gražinti jam jo pini-gai, už mane davus atsakymą, kad mes galime išspausdinti tik tokiu atveju, jei tos knygos paskui bus veltui išdalintos, ne išparduotos, kad neatrodytų, jog mes savo spaustuvėje verčiamės kokia prekyba. Dabar čia pat yra vyskupas, ir primygtinai reikalauja atsakymo, tebelaikydamas tam reikalui surinktus pinigus. <...> Didele

⁴⁰ *Palionis J.* 1599 metų Postilė ir jos leidimai, p. 14–15; plg. *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 444.

⁴¹ *Biržiška V.* Senujų lietuviškų knygų istorija: Pirmas dalis (1953); *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 438, 440.

⁴² *Feigelmanas N.* Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete: Leidinių iki 1800 m. bibliografijos rodyklė, t. 1. Vilnius, 1959, p. 23.

⁴³ Žr. *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 440, 444; plg. svarstymą apie 1605 m. lietuviško katekizmo tiražą: *ibidem*, p. 440.

⁴⁴ *Skardžius P.* Daukša pirmasis bendrinės kalbos kūrėjas Didžiojoje Lietuvoje // *Archivum Philologicum*, t. 4: Prof. dr. Jonui Endzelynui šešių dešimčių metų sukaktuvėms paminėti. Kaunas, 1933, p. 7–20; plg.: *Kruopas J.* Leksiniai paralelizmai Daukšos katekizmo (1595) kalboje // *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 3. Vilnius, 1960, p. 243 (= *Kruopas J.* Rinktiniai raštai. Vilnius, 1998, p. 258); *Lebedys J.* Senoji lietuvių literatūra, p. 64, 70.

geradarystę padarytų Tavo gerbiamas tėviškumas šiai vargšei provincijai, jei leistų mūsų spaustuvėje pašaliečiams spausdintis savo lėšomis bendram labai naudingas knygas ir jiems patiems jas platinti veltui arba už pinigus. Vargšui vyskupui, kuris gauna ne daugiau, kaip 3000 auks. ir turi tokią didelę šeimyną maitinti, yra labai sunku tokią pinigų sumą paskirti postilei spausdinti ir paskui ją veltui išdalinti.“⁴⁵

Taigi Daukšos postilės spaudos darbai kainavo gerokai daugiau nei 500 auksinų, kuriuos Giedraitis buvo surinkęs „šio spausdinimo išlaidų daliai padengti“. Visos reikiamos sumos Medininkų vyskupas surinkti neįstengė, todėl Brokas ir prašė, kad Roma leistų užsakovui vėliau dalį tiražo parduoti („platinti veltui arba už pinigus“), nes tik tokiomis sąlygomis, t. y. turėdamas teisę vėliau susigrąžinti dalį investuotų pinigų, Giedraitis galėjo finansuoti postilės leidimą (juk vyskupui „yra labai sunku tokią [t. y. ne 500 auksinų, o visą reikiamą – S. T.] pinigų sumą paskirti postilei spausdinti ir paskui ją veltui išdalinti“). Romos atsakymas tikriausiai buvo neigiamas, ir Daukšos postilė buvo išleista ketveriais metais vėliau. Z. Ivinskio teiginys, neva jau 1595 m. Giedraitis turėjo surinkęs visą reikiamą postilei spausdinti sumą⁴⁶, netikslus – tokiu atveju (jei surinktų 500 auksinų būtų užtekę tiražui apmokėti arba jei vyskupas būtų surinkęs didesnę sumą, kurios pakaktų postilei išleisti) nebūtų reikėję prašyti Romos leidimo parduoti būsimo tiražo dalį, ir postilė būtų buvusi išleista tais pačiais, o ne 1599 m.

Brokui paprašius leisti užsakovui vėliau parduoti Daukšos rengtos postilės planuojamo tiražo dalį jau kitą dieną (1595 m. gegužės 21 d.) Vilniaus jėzuitas Frydrikas Barčas tokių pat sąlygų prašė ir Daukšos katekizmui: „Tuo pačiu metu jau reikėjo atiduoti spausdinti lietuvišką katekizmą su maldomis; knygelė seniai laukiama ir šiuose kraštuose nematyta, nes ta kalba kažin ar visame pasaulyje yra kokia nors katalikiška knyga ligi šiol išleista. Pamaldūs vyrai daug pastangų padėjo, kol ją išvertė ir lešų parūpino, ir turėjo būti veltui išdalinta. Bet nekalbam apie visas. Kai kurias juk buvo galima išparduoti. Tai dėl to iš viso nebuvo leista išspausdinti. <...> Atrodo, labai reikia kokios nors lengvinančios aplinkybės, bent tuo atveju kai siūlo tokiu būdu savo lėšomis atspausdinti kokias pamaldumui būtinas knygas, kai visus egzempliorius patys atsiima ir mums visai nereikia verstis tokiomis knygomis; kad mums būtų leista spausdinti, ypač jei kada bus tikrai žinoma, kad gerą dalį tų knygų [taigi ne visas! – S. T.] tikrai bus galima veltui išdalinti.“⁴⁷

⁴⁵ Šio laiško lietuviškas vertimas: *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai..., p. 269; plg.: *Ivinskis Z.* Pirmosios lietuviškos knygos..., p. 427–428; laiško lotyniškas originalas: *Ivinskis Z.* Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius..., S. 66; *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai..., p. 72–73 (Nr. 52).

⁴⁶ *Ivinskis Z.* Pirmosios lietuviškos knygos..., p. 428.

⁴⁷ Laiško lietuviškas vertimas: *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai..., p. 270; plg.: *Ivinskis Z.* Pirmosios lietuviškos knygos..., p. 427–428; lotyniškas originalas:

Ir šį kartą atsakymas tikriausiai buvo neigiamas, bet Daukšos katekizmas (daug mažesnės apimties nei postilė) vis tiek buvo išleistas tais pačiais 1595 m., nes šiam leidiniui reikiamą sumą buvo galima surinkti ir neturint teisės vėliau dalį tiražo parduoti. Gali būti, kad 1595 m. Daukšos katekizmo leidimą finansavo ne Vilniaus vyskupija, kuriai „žemaitiškas“ vertimas netiko, o Merkelis Giedraitis: pritrūkęs lėšų didelės apimties postilėi išleisti, jis galėjo pirma finansuoti mažesnės apimties Daukšos katekizmo, o 1599 m. – Daukšos postilės leidimą⁴⁸. Jei tikrai taip, tai Medininkų vyskupas pats atliko visus darbus, kuriais pagal ankstesnį susitarimą turėjo dalytis su Vilniaus vyskupija.

Bet vis dėlto tikėtinau, kad Daukšos parengto katekizmo vertimo leidimą iš tikrųjų finansavo, kaip žadėjęs, Vilniaus vyskupijos administratorius Benediktas Vaina. Pirma, Žemaičių vyskupui būtų buvę labai nelengva per penkerius metus finansuoti dviejų knygų leidybą. Susidūręs su finansiniais sunkumais, jis būtų galėjęs spausdinti pirmąjį ar abu leidinius ne jėzuitų spaustuvėje, o kitur (pvz., 1585 m. Kanizijaus katekizmo latviškas vertimas išleistas protestanto Danieliaus Lenčickio spaustuvėje). Tai leistų vėliau, pardavus dalį tiražo, nors iš dalies padengti leidybos išlaidas. Tačiau abu leidinius išspausdino jėzuitai (1595 m. leisto katekizmo antraštiniame lape tipografija nenurodyta: knygą tikriausiai išleido Vilniaus akademijos spaustuvė⁴⁹, o ne 1592 m. į katalikybę atsivertęs ir dar anksčiau, 1576–1585 m., jėzuitams dirbęs Danielius Lenčickis, 1594–1600 m. turėjęs savo spaustuvę⁵⁰), tad jų pardavinėti tikriausiai nebuvo galima.

Antra, nėra pagrindo manyti, kad Benediktas Vaina, pateikęs spausdinti katekizmą, vėliau būtų atšaukęs savo sprendimą dėl jo „netinkamos“ kalbos – tokiais atvejais ekspertizė atliekama iš anksto, prieš teikiant leidinį spaudai. Taigi Vilniaus vyskupijos administratoriui tikriausiai tiko Daukšos versto katekizmo „žemaičių“ kalba. Benediktui Vainai jau tapus Vilniaus vyskupui, šios vyskupijos 1602 m. si-

Ivinskis Z. Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius..., S. 66–67; *Petrauskienė I.*, ed. Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai..., p. 73–74 (Nr. 53).

⁴⁸ Apie šią nuomonę žr.: *Biržiška V.* Giedraitis // Lietuviškoji enciklopedija, t. 8. Kaunas, 1940, p. 1428; *Lebedys J.* Mikalojus Daukša, p. 198; *idem.* Senoji lietuvių literatūra, p. 63–64; *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 440; *Zinkevičius Z.*, op. cit., p. 164.

⁴⁹ *Biržiška V.* Senųjų lietuviškų knygų istorija: Pirmas dalis (1953), p. 168; *Petrauskienė I.* Vilniaus akademijos spaustuvė..., p. 189; *Liškevičienė J. M.* Daukšos *Katekizmo* meninis apipavidalinimas // *Mukienė D.*, ed. Mikalojaus Daukšos „Katekizmui“ – 400. Klaipėda, 1995, p. 73–75; *Buračas A., Užtupas V.*, op. cit., p. 22, 102, 121–123.

⁵⁰ L. Vladimirovas manė, kad abu Daukšos vertimus leido Danielius Lenčickis (katekizmą nuosavoje, postilė – Vilniaus akademijos spaustuvėje), bet savo nuomonę dėl Daukšos katekizmo pagrindė gana abstrakčiai: „Tai rodo būdinga D. Lenčickiui teksto rinkimo maniera ir kitos poligrafinio knygos apipavidalinimo detalės“, žr. *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 439; plg. p. 443, 461. Apie Vilniaus akademijos spaustuvėje leistos Daukšos postilės panašumą į Danieliaus Lenčickio leidinius žr.: *Buračas A., Užtupas V.*, op. cit., p. 122.

nodas mini Ledesmos katekizmo lietuvišką vertimą, tad oficialaus nusistatymo prieš Daukšos parengtą leidinį nebuvo.

Trečia, jei Daukšos katekizmą būtų finansavusi Medininkų vyskupija, tuomet Vilniaus vyskupijos kunigai nebūtų turėję pagrindo reikšti nepasitenkinimą jiems netikusia šio leidinio kalba – juk visai natūralu, kad Žemaitijos vyskupijai skirtas leidinys rengiamas „žemaitiškai“ (t. y. vakarų aukštaičių tarme besiremiančia rašto kalba). Nepasitenkinimas kilo ne dėl Daukšos katekizmo kalbos, o dėl jos netikimo šio leidinio tikslinei auditorijai – leidimo išlaidas apmokėjęsiai Vilniaus vyskupijai, kuri taip nusipirko sau netinkamą produktą⁵¹.

Ketvirta, mintis, kad Daukšos katekizmas leistas Merkelio Giedraičio lėšomis, suponuoja mažai tikėtiną priešpriešą tarp vertėjo ir jį rėmusio globėjo ketinimų: „Duodamas lėšų M. Daukšos „Katekizmui“ išleisti, M. Giedraitis rūpinosi tik savo Žemaičių vyskupija, o M. Daukša „Katekizmą“ skyrė visiems lietuviams.“⁵²

Jei 1595 m. Daukšos parengto katekizmo leidimą tikrai finansavo Benediktas Vaina, jis turėjo dalį tiražo perduoti Merkeliui Giedraičiui, o kitą dalį nemokamai plautinti savo vyskupijoje, tačiau Vilniaus vyskupijoje šis leidinys diskvalifikuotas kaip parašytas ne „lietuviškai“, o „žemaitiškai“, t. y. ne rytų, o vakarų aukštaičių tarmės pagrindu (apie tai rašoma 1605 m. katekizmo pratarmėje). Taigi tikslinė „lietuviška“ auditorija nepriėmė ir nenaudojo šio leidinio dėl „svetimos“ kalbinės raiškos.

Bet kuriuo atveju 1599 m. savo antro leidinio (postilės) lotyniškai rašytoje pratarmėje Daukša turėjo pagrindą šlovinti Medininkų vyskupą kaip žemaičių ir lietuvių globėją (čia ir toliau cituojamas R. Koženiauskiens atliktas ir paskelbtas Daukšos postilės lotyniškų tekstų vertimas): „Kadangi Lietuva išstisus aštuonerius metus neturėjo savo Ganytojo, tai Tu ir čia, ir ten taip stropiai darbavaisi, kad galima būtų ginčytis, ar Tu buvai ir esi Žemaičių, ar Vilniaus Vyskupas: tiek daug abiejuose kraštuose esi nuveikęs ir veiki, kad ir anie, ir šie galėtų vertai vadinti Tave savuoju Vyskupu. Juk reikėjo rūpintis abiejų kraštų žmonėmis? Nedelsdamas pasirūpinai. Reikėjo patarti? Nelaukdamas patarei. Reikėjo tvarkyti daugybę tikėjimo reikalų? Tučiuojau sutvarkei. Reikėjo kai kuriuos iššventinti į kunigus? Negaišdamas iššventinai <...>.“⁵³ Panašią mintį išreiškia ir tame pačiame leidinyje išspausdintas Vaclovo Dajoto-Labunauskio lotyniškas ketureilis Merkelio Giedraičio herbui: „Herbas Tavasis rožė, Garbingiausiasis Vyskupe, puošias, Vertingumu ši gėlė soduos pralenkia kitas.“ „Tokią pat šlovę darbais nusipelnęs Giedraitis Tėvynėj“, – Skelbia lietuvių tauta irgi žemaičiai plačiai.“⁵⁴

⁵¹ Vengiant galimų nesusipratimų reikia pabrėžti, kad Daukšos katekizmo tikslinės auditorijos nenusako antraštiniame lape išspausdinta informacija, kad knyga versta į *lietuvių* kalbą (žr. toliau).

⁵² *Vladimirovas L.*, op. cit., p. 440.

⁵³ *Koženiauskiens R.*, op. cit., p. 144.

⁵⁴ Ten pat, p. 141.

1599 m. postilės lotyniškoje pratarinėje Daukša, kreipdamasis į vyskupą Giedraitį, užsimena apie ankstesnes peripetijas: „Šiuo iš tiesų nemirtingu ir, galima sakyti, dievišku savo sumanymu iš visos širdies stengdamasis pasirūpinai, kad būtų parengtos ir spaudai atiduotos Tavo tautos kalba išverstos šventosios visų metų Evangelijos, skirtos didikams, valstiečiams ir bajorams. <...> Taigi kaip Orfėjus paaukojo nemirtingiems dievams lyrą, su kuria niekad nesiskyrė, kaip romėnų karys sudėjo prie Herkulio šventovės durų ginklus, kuriais daugybę kartų priešą buvo nugalėjęs, – taip ir aš šią našta, ant mano pečių užkrautą ne mano iniciatyva ir pasirinkimu, bet Tavo valia ir įsakymu, pristatęs į tą vietą, kur buvo liepta, kloju prieš Tave, kuris liepei, ir atvirai pareiškiu (Tu tai žinai ir gali paliudyti), kad aš neišplėšiau tokio svarbaus dalyko iš kitų, kurie, galimas daiktas, būtų lengviau su juo susidoroję, ir, kartą jau pradėjęs, rūpestingai užbaigiau. <...> Kad ir kaip šis darbas kitiems atrodytų, aš jaučiuosi pakankamai gerai jį atlikęs, jei tik Tavo valią ir nurodymus būsiu įvykdęs, – štai kas svarbiausia, į ką man visada ir visokiom aplinkybėm reikia ir reikės kreipti dėmesį.“⁵⁵

Čia Daukša, lygindamas save ne tik su Orfėjumi, bet ir su romėnų kariu, atremia kaltinimus, kad ėmėsi ne savo darbo („aš neišplėšiau tokio svarbaus dalyko iš kitų, kurie, galimas daiktas, būtų lengviau su juo susidoroję“), kuri buvo netinkamai nudirbęs („Kad ir kaip šis darbas kitiems atrodytų, aš jaučiuosi pakankamai gerai jį atlikęs“). Visa tai galima laikyti reakcija į 1595 m. katekizmo leidimo ir vėlesnės recepcijos aplinkybes: skirtas, bent jau pagal pradinį sumanymą, Vilniaus vyskupijai, vertimas joje buvo diskvalifikuotas, nes vertėjas, rašydamas „žemaitiškai“, kreipėsi ne į savo, o į svetimą („lietuvišką“) auditoriją. Daukšai pareikšti priekaištai buvo tuo skaudesni, kad sklido iš žmonių, neatlikusių konkrečių vertimo darbų ir nepasiūliusių alternatyvaus kalbos varianto.

Neigiamą vilniečių reakciją sustiprino 1595 m. Daukšos katekizmo paantraštė, skelbianti, kad tekstas „Iżgulditas iż Liężuwio Lęnkiszko ing Lietuwiszka per Kuniga Mikaloiu Daugsza Kanonika Zemaiczium“, t. y. kad „žemaitis“ išvertė kūrinių ne į savo, o į svetimą („lietuvių“) kalbą. Ketveriais metais vėliau išleistoje postilėje Daukša šios klaidos nebekartojo: antraštiniame lape jis ne tik nebevadina savęs „žemaičiu“, bet ir susilaiko nuo vertimo kalbos įvardijimo: „Per Kuniga Mikaloiv Davksza Kanonika Medniku iż lękiszko perguldita.“ Tačiau savo abiejose pratarinėse Daukša vis tiek įvardija savo vertimo kalbą kaip lietuvių (*Lituanicos; język nasz litewski*), nors *Lietuva* jis vadina vien tik Vilniaus vyskupijos teritoriją („Kadangi Lietuva išstisus aštuonerius metus neturėjo savo Ganytojo...“, t. y. Vilniaus vyskupo).

Daukšos pozicija tokia: LDK jis skiria Lietuvą (siaurąją prasme) ir Žemaitiją, tačiau mano, kad šiose abiejose teritorijose kalbama viena kalba (lietuviškai); pasitaroji turi kelis lokalinius variantus, kurių tarpusavio skirtumus Daukša stengėsi

⁵⁵ Ten pat, p. 144–145.

įveikti, gausiai vartodamas skirtingose vietovėse paplitusius sinonimus, taip siekdamas sukurti virštarminę bendrinę kalbą. Kalbinis lietuviškumas Daukšai buvęs platesnis už geografinį lietuviškumą, plg. jo pasakymą *Kościół Litewskiego języka* (lietuvių kalbos Bažnyčia) lenkiškai rašytoje pratarmėje, reiškiantį Vilniaus ir Medininkų vyskupijų visumą – jų bendrumas apibūdinamas per kalbą, kuri leidžia ir atsirasti lietuvių tautos sąvokai (*nasz Litewski naród*). Kas gi Lietuvą (siaurąja prasme) ir Žemaitiją sieja labiau, nei jų bendra (taikant dabartinę terminiją – bendrinę) kalba? Juk „kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas“. Skirdamas Lietuvą (siaurąja prasme) ir Žemaitiją, Daukša skiria savo rengtą postilę ne kuriai nors jų, o visai valstybei: „Priimki, Lietuvos Didžioji Kunigaikštyste, tą mano darbelį <...>“. Taigi Daukšai *Lietuva* – tai vien Vilniaus vyskupijos teritorija, tačiau *lietuvių kalba* – visai LDK bendra kalbinės raiškos priemonė, tad kalbinis lietuviškumas jam gerokai platesnis už etninį ar regioninį.

Daukšos oponentai Vilniaus vyskupijoje manė kitaip: kad lietuviškai kalbama tik Lietuvoje (siaurąja prasme), o Žemaitijoje – „žemaitiškai“, t. y. šiems veikėjams kalba buvo ne tautinio bendrumo, o atvirkščiai – regioninės atskirties požymis. Jie norėjo matyti dvi skirtingas rašto kalbas, kurių viena („žemaičių“) būtų vartojama Medininkų vyskupijoje, o kita („lietuvių“) – Vilniaus vyskupijoje. Užimdami tokią poziciją, kai kurie metropolijos atstovai nepalaikė kitų (jų atžvilgiu periferinių) sričių gyventojų siekio vadinti savo („žemaičių“) kalbą *lietuvių kalba*. Taip galėjo būti tik dėl to, kad pavadinimas *Lietuva* (ir atitinkamai *lietuvių kalba*) turėjo tais laikais nemenką prestižą, kuriuo ne visi metropolijos gyventojai buvo pasiruošę dalytis su kitais. Čia galime matyti, kad XVI–XVII a. sandūroje *lietuvių kalbos* pavadinimo apibendrinimas didesnei mūsų dabartinės valstybės teritorijai (jos vietinėms kalbinėms atmainoms) nebuvo visiškai sklandus ir ne visus tenkino. Analogiškas *Lietuvos* sąvokos praplėtimas iki jos dabartinės reikšmės Daukšos laikais dar nebuvo įvykęs (tai vėlesnis procesas).

Savo lenkiškai rašytoje postilės pratarmėje Daukša pasmerkė tokį kalbinį partikuliarizmą: „Kas išsklaidė ir išvaikė tuos, kurie buvo pastatę bokštą iki pat debesų, norėdami išgarsinti savo vardą? Kalbų nesantaika. Kas daugiausia pradėjo kovas, maištus ir sukilimus pasaulyje? Kalbų skirtingumas. Visos nesantaikos tarp tautų, visi šmeižtai, vienos tautos niekinimas kitos, visa tai kilo iš kalbų skirtingumo, kaip iš visokio sąmyšio šaknų.“ Čia kalbama apie kalbinę nesantaiką lietuvių tautos viduje, kurią pakurstė Daukšos oponentai Vilniaus vyskupijoje, atsisakę priimti jo verstą (taip pat ir jiems skirtą) katekizmą dėl jo kalbos „nelietuviškumo“. Šiai pozicijai Daukša priešpriešina kitą: „<...> kuo gi išsilaikė iki šiol ta didžioji Persijos karalystė, senovinė monarchija? Tiktai savo kalbos santaika“; čia ir kitur (pvz., minint graikų kalbos draudimą Romos imperijoje) aiškiai kalbama apie vidinę kalbinę santaiką ir planingą valstybės kalbinę politiką. Tai svarbi (bet ne vienintelė) Daukšos postilės lietuviškosios prakalbos tema.

Kartais teigiama, kad dėl savo „žemaitiškos“ kalbos Daukšos katekizmas rytų aukštaičiams buvęs vietomis nesuprantamas⁵⁶, bet pagrindo tokiam tvirtinimui nėra. Pirma, kalbinis skirtumas tarp rytų ir vakarų aukštaičių nėra toks didelis, kad sukeltų rimtų supratimo sunkumų. Antra, vertėjas stengėsi jų išvengti gausiai vartodamas leksinius sinonimus. Trečia, 1605 m. katekizmo vertėjas savo pratarėje niekur neužsimena, kad Daukšos vertimas būtų vilniečiams nesuprantamas. Atvirksčiai, jis aiškiai pavadina klaidinga nuomonę, kad Daukša surašė katekizmo tekstą žemaitiškai – taip mano neišmanėliai („<...> kurie neišmaną sakos Katekizmo, perguldyto nuog Jo Mylistos kunigo Mikalojaus Daukšos, Kanauninko Bažnyčios Žemaičių, jog esąs anas perguldes jį žemaitiškai <...>“). Iš tiesų, 1605 m. anonimo nuomone, Daukša siekė leksinio kompromiso tarp „lietuviių“ ir „žemaičių“, t. y. rytų ir vakarų aukštaičių („Tai žinau gerai, jog Jo Mylista, ir Lietuvai, ir Žemaičiams norėdamas gerai padaryt, abeja tąjį Katekizmą perguldė ir todrin abejos giminės žodžius paguldė <...>“). Naujas 1605 m. vertimas nesprenė supratimo problemos – jo autorius siekė pateikti vilniečiams ne tarptarminį kompromisą, o jų pačių prigimtine kalbą („<...> idant Lietuva tuo geriaus ir labiaus savo prigimtąjį lietuvišką liežuvį ir pažintų ir permanytų <...>“). Pagaliau, jis prognozavo, kad, nepaisant jo pastangų, kai kurie vilniečiai gali būti vėl nepatenkinti vertimu („Jei vėl kuris išgi lietivininkų to perguldymo nemėgs <...>“) – žinoma, ne todėl, kad jo nesupranta.

Tikra problema buvo ta, kad pirmieji LDK lietuviški leidiniai orientavosi ne į metropolijos „lietuviių“ (rytų aukštaičių) kalbą, o į periferinius ir todėl, vilniečių požiūriu, mažiau prestižinius „žemaičių“ (vakarų aukštaičių) kalbinius įpročius. Ne tariamos supratimo problemos, o būtent kalbinio prestižo reikalai buvo tikroji priežastis kai kuriems vilniečiams „nemėgti“ tiek Daukšos katekizmo (realiai), tiek naujai atlikto 1605 m. vertimo (potencialiai). Galima teigti, kad jei pirmieji LDK leidiniai būtų orientuoti į metropolijos kalbinį elgesį, Didžiojoje Lietuvoje būtume turėję ne du – vidurinį ir rytinį (vakarų ir rytų aukštaičių) – senųjų raštų kalbinius variantus⁵⁷, iš kurių istorijos tėkmėje nugalėjo pirmasis (Daukšai artimesnis), o tik vienas – antrasis, orientuotas į sostinės Vilniaus apylinkių tarmes. Pirmųjų LDK lietuviškų leidinių – Daukšos katekizmo ir postilės – publikavimas „žemaitiškai“ (vakarų aukštaitiškai) iš karto sukėlė kalbinę įtampą, pasireiškusią vilniečių nepasitenkinimu ir provokavusią jų kalbinį partikuliarizmą. Dėl jo ir buvo pradėtas kurti atskiras „lietuviškas“ (rytų aukštaitiškias) senųjų lietuviškų raštų kalbinis variantas, kuriam pagrindus padėjo 1605 m. katekizmo anoniminis vertėjas.

⁵⁶ *Korsakas K.*, ed. Lietuvių literatūros istorija, t. 1, p. 140.

⁵⁷ *Zinkevičius Z.* Dėl lietuvių raštų kalbos kilmės // *Baltistica*. 1977, t. 13, sąs. 1, p. 237–244; *idem.* Dar kartą dėl lietuvių XVI–XVII a. raštų kilmės // *Baltistica*. 1988, t. 24, sąs. 2, p. 198–203. Plačiau: *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorija, t. 2: Iki pirmųjų raštų. Vilnius, 1978, p. 273–279; t. 3, p. 166 ir toliau.

O 1595 m. Vilniaus vyskupija, ką tik išleidusi Daukšos katekizmą, taip ir liko be savojo katekizmo – ne dėl to, kad neturėjo šio leidinio egzempliorių (šioje vyskupijoje reikštas nepasitenkinimas jo kalba rodo, kad knyga ten tikrai skaityta)⁵⁸, o todėl, kad nelaikė šio leidinio sau tinkamu – ne dėl lingvistinių (supratimą sunkinančių), o veikiau sociolingvistinių (iš esmės psichologinių), su kalbiniu prestižu susijusių priežasčių. Tad Vilniaus vyskupijos atsisakymas pripažinti Daukšos katekizmą „lietuvišku“ ir suteikė 1605 m. katekizmo vertėjui teisę kalbėti apie šio leidinio pradanginimą. Tai įvyko ne dėl valdžios priimto racionaliaus sprendimo, o dėl Vilniaus vyskupijos kunigų emocinės reakcijos į Daukšos atlikto vertimo kalbą. Atsižvelgdamas į tai, Benediktas Vaina, tapęs Vilniaus vyskupu (šias pareigas ėjo 1600–1615 m.), turėjo pasirūpinti Ledesmos katekizmo nauju „lietuvišku“ vertimu, kurį 1605 m. išleido toje pačioje jėzuitų spaustuvėje⁵⁹.

Vilniaus vyskupijos nuostatas kurti savo (nuo „žemaičių“ atskirą) raštų kalbos variantą ėmėsi vykdyti anoniminis 1605 m. katekizmo rengėjas. Nepritardamas Daukšos katekizmo stichiniam „nugaišinimui“ Vilniaus vyskupijoje jis rašo, kad Daukšos atliktas ir 1595 m. paskelbtas Ledesmos katekizmo vertimas iš esmės tinkamas tiek Medininkų, tiek Vilniaus vyskupijai, nes vertėjas, taikydamas savo darbą platesnei auditorijai, vartojo abiejų tarmių žodžius („Tai žinau gerai, jog Jo Mylista, ir Lietuvai, ir Žemaičiams norėdamas gerai padaryt, abeja tąjį Katekizmą perguldė ir todrin abejos giminės žodžius paguldė“), tad kaltinimas, jog tekstas išverstas į „žemaičių“ kalbą, nepagrįstas („Atėjo ausiump mano ne vieno žodžiai, kurie neišmaną sakos Katekizmo, perguldyto nuog Jo Mylistos kunigo Mikalojaus Daukšos, Kanauninko Bažnyčios Žemaičių, jog esąs anas perguldęs jį žemaitiškai <...>“). Pastarosios citatos pabaiga gana tiksliai atkartoja 1595 m. leidinio antraštinio lapo žodžius („Kathechismus <...> Išgulditas <...> per Kuniga Mikaloiu Dausza Kanonika Zemaiczium“).

Vis dėlto anoniminis 1605 m. katekizmo vertėjas sutiko išversti tą patį kūrinį rytų aukštaitiškai („<...> idant Lietuva tuo geriaus ir labiaus savo prigimtąjį lietuvišką liežuvį ir pažintų ir permantų, ir žodžiai anie, kuriuos bylo: „Neturime Katekizmo lietuviško“, nustotų <...>“)⁶⁰, tačiau nevertė naujai to paties originalo, o veikiau tikslino Daukšos vertimą ir taisė jo kalbą – artino ją prie rytų aukštaičių kalbėsenos⁶¹. Prisimindamas griežtą savo pirmtako atlikto vertimo kritiką, jis pa-

⁵⁸ Šis faktas nelabai atitinka plačiai paplitusią nuomonę, kad Daukšos katekizmo leidimas buvo skirtas tik Medininkų vyskupijai; tuomet tektų pripažinti, kad juo nepatenkinti Vilniaus vyskupijos skaitytojai nepriklausė šio leidinio tikslinei auditorijai, bet lyg nesuvokdami šios aplinkybės vis vien reikė jam pretenzijas.

⁵⁹ *Petrauskienė I.* Vilniaus akademijos spaustuvė..., p. 199.

⁶⁰ *Zinkevičius Z.* Apie 1605 m. katekizmo tarmę // *Baltistica*. 1968, t. 4 (1), p. 109–116.

⁶¹ *Sittig E.*, op. cit., p. 4; *Biržiška V.* Senųjų lietuviškų knygų istorija: Pirma dalis (1953), p. 172; *Lebedys J.* Mikalojus Dauša, p. 362–364.

tarė tiems, kuriems ir jo paties naujai parengtas leidinys netiks, patiems geresnį vertimą pasidaryti („Jei vėl kuris išgi lietuvininkų to perguldymo nemėgs, labai didžiai nuog jo geidžiu, idant geriaus ir tikriaus jį perguldyt“).

Savo pratarmės pabaigoje anoniminis vertėjas pareiškė, kad jiedu su Daukša, leidėjų talkinami, išspausdino Ledesmos katekizmą dviem skirtingais kalbos variantais, tuo pramindami kitiems taką, palei kurį vėlesni rašto veikėjai turėtų praskinti vieškelį („Mes pramynėme, kaip primaną, kitiems taką, jau yra didi metas prieg tam takui jiemus kelią viešą praskint ir gražiai nudaryt“). Tačiau apie Daukšos ir 1605 m. katekizmo anoniminio vertėjo siekimų bendrumą⁶² galima kalbėti tik iš dalies: abu siekė rašyti gimtąja kalba, kurią įsivaizdavo labai skirtingai: Daukša pasisakė už abiem vyskupijoms bendrą rašto kalbą, o anoniminis vertėjas – už dvi skirtingas rašytines kalbas. Daukšos pradėta kalbinė lietuviškosios raštijos tradicija tęsiama iki šiol, o 1605 m. katekizmo į rytų aukštaičių tarmę orientuotas senųjų raštų variantas XVII a. sunyko dėl Vilniaus apylinkių slavėjimo⁶³.

Skyrelio pabaigoje verta suformuluoti Daukšos poziciją dėl bendrinės lietuvių kalbos jungiamosios funkcijos. Jo manymu, ji turėtų sujungti: a) išlaikiusius savo gimtąją kalbą lietuvius su tais, kurie jau buvo perėję į lenkų kalbą (pastariesiems skirtas argumentas „<...> jeigu varnas užsimanytų suokti kaip lakštingala...“); b) kalbančius „lietuviškai“ su tais, kurie kalba „žemaitiškai“ (pirmiesiems – „žemaitiškai“ leisto katekizmo nepriėmusiems vilniečiams – skirti žodžiai apie Peršijos karalystę, kuri išsilaikė „tikta savo kalbos santaika“); c) plačiąja prasme suprantamus lietuvius – katalikus ir protestantus, nes visa tauta turi pasisakyti „už gimtosios kalbos išgelbėjimą nuo purvo ir žūties“.

IŠVADŲ VERIFIKAVIMAS

Taigi, nė vienas iš dviejų – Prūsijoje (1589 m.) ir Vilniuje (1605 m.) rašytų – pirminių šaltinių neįrodo, kad apie 1585 m. Kanizijaus katekizmas iš tikrųjų leistas lietuvių kalba: abu dokumentai gali ir, atsižvelgiant į tikimybę, turi būti aiškinami kitaip.

XVI a. pabaigoje leistos knygos gali būti paliudytos ne tik išlikusiais egzemplioriais arba jų fragmentais (pastarieji kartais išlieka vėlesnių leidinių įrišimuose) – jie gali būti pacituoti arba kitaip *patikimai* paminėti kitų autorių leidiniuose, senųjų bibliotekų ar archyvų aprašymuose ar kataloguose, neskelbtuose rankraščiuose (taip pat asmeniniuose arba tarnybiniuose laiškuose), prieš Pirmąjį ar Antrąjį pasaulinį karą dirbusių profesionalių bibliografų darbuose.

⁶² Žr. *Lebedys J.* Mikalojus Daukša, p. 362.

⁶³ *Zinkevičius Z.* Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas // *Baltistica*. 1972, t. 8 (1), p. 77–79.

Mums rūpimu atveju galima papildomai verifikuoti hipotezę apie 1585 m. leistą Kanizijaus katekizmo lietuvišką vertimą. Rytų Pabaltijo regiono daugiakonfesiškumo ir daugiakalbystės sąlygomis tokių esminių tikėjimui tekstų kaip katekizmas leidimai neretai paskatindavo religinio dialogo oponentus leisti ta pačia kalba savąjį katekizmą. Pavyzdžiui, 1585 m. Vilniuje leistas Kanizijaus katekizmo latviškas vertimas jau kitais 1586 m. susilaukė protestantų reakcijos – Karaliaučiuje buvo išleistas Martyno Liuterio „Enchiridiono“ (Mažojo katekizmo) latviškas vertimas⁶⁴. 1585 m. Vilniuje leistas Kanizijaus katekizmo rusėniškas vertimas taip pat turėjo kiek uždelstą atgarsį – juo galima laikyti neišlikusį, bet patikimai paliudytą (minimas dviejuose XVI a. pabaigos leidiniuose) tikriausiai lygia greta dviem – lenkų ir rusėnų – kalbomis 1595 m. leistą stačiatikio Stepono Zizanijaus katekizmą, kurio rusėniškoji dalis (ar vertimas iš lenkų kalbos?) perspausdinta 1618 m.⁶⁵ Daukšos 1595 m. katekizmas taip pat turi atsakomąjį leidinį: tai lygia greta dviem – lenkų ir lietuvių – kalbomis Vilniuje 1598 m. leistas kalvinisto Merkelio Petkevičiaus parengtas katekizmas⁶⁶. Tačiau spėjamas Kanizijaus katekizmo 1585 m. lietuviškas leidimas panašaus atgarsio nesukėlė.

Hipotetiniai konstruktai naudingi mokslui tik tuomet, kai padeda paaiškinti kitaip nepaaiškinamus faktus. Kaip matėme, pirmiau aptarti 1589 ir 1605 m. šaltiniai gali būti paaiškinti ir nepasitelkiant hipotezės apie Kanizijaus katekizmo 1585 m. lietuvišką leidimą (ir dingusį Ledesmos katekizmo 1595 m. lietuvišką vertimą). Kol bus rasta naujų faktinių duomenų apie šį menamą leidinį, šios hipotezės palaikymas aiškinamas ne objektyviu būtinumu, o subjektyviu noru turėti dar vieną (kad ir dingusį) lietuvišką katalikišką XVI a. leidinį, o labiausiai pagrįsta laikytina Jono Palionio pozicija dėl hipotetinių lietuviškų leidinių, leistų prieš Daukšos rengtą 1595 m. katekizmą: „<...> kol tie spėjamieji raštai nesurasti, yra pagrindo DK [Daukšos katekizmą – S. T.] laikyti ne tik seniausia išlikusia, bet ir pirmąją žinoma lietuviška knyga LDK.“⁶⁷ Beje, šio kalbininko požiūris į „dingusį“ leidinį kito: 1967 m. šis rašė, kad „surasta patikimų duomenų apie lietuvišką P. Kanizijaus katekizmo vertimą, išleistą apie 1585 m.“⁶⁸, tačiau tos pačios knygos 1995 m. pataisytame ir papildytame leidime šios informacijos nebeliko⁶⁹.

⁶⁴ Šiško S., ed., op. cit., p. 40 (Nr. 3).

⁶⁵ Корзо М. А. Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVI–XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований. Москва, 2007, с. 235, 245–247, 250–251.

⁶⁶ Balčikonis J., ed. 1598 metų Merkelio Petkevičiaus *Katekizmas*, 2-s leidimas (fotografuotinis). Kaunas, 1939.

⁶⁷ Palionis J. 1595 metų *Katekizmas* ir jo leidimai // Jakštienė V., Palionis J., eds. Mikalojaus Daukšos 1595 metų *Katekizmas*. Vilnius, 1995, p. 15.

⁶⁸ Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a. Vilnius, 1967, p. 8–9.

⁶⁹ Žr.: Palionis J. Lietuvių rašomosios kalbos istorija, 2 pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius, 1995, p. 17.